

ENVARU'T-TENZİL VE ESRARU'T-TE'VİL'İNDE BEYZAVİ'NİN HERMENOTİĞİ¹

Yusuf Rahman²

Çev : Yrd. Doç. Dr. İbrahim GÖRENER³

Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali b. el-Hayr Nasıruddin el-Beyzavi⁴ (Ö: HS 685 veya 716/MS 1286 veya 1316) herhalde batı aleminde en iyi bilinen Kur'an tefsircisidir ve Müslüman dünyada da eseri yaygınca okunmaktadır. Onun tefsiri *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil* Celaleddin Mahalli (Ö: 864/1459) ve Celaleddin Suyuti (Ö: 911/1505) tarafından yazılan *Celaleyn* tefsiri dışında birçok açıdan aşılıp geçmiştir. *Envar*'ın pekçok bölümü İngilizce ve Fransızca'ya terceme edilmiştir.⁵ Bu eser hakkında pekçok bilim adamı tarafından yorumlar yapılmıştır. Edvin E. Calverley'in tesbitine göre onun eseri üzerine yapılan çalışmalar seksenin üzerine çıkmakla beraber⁶ *el-Mecmau'l-Melek* 'in araştırmasına göre üçyüz eser bu tefsir üzerine yazılmıştır.⁷ Onun bu şöhreti, Selefi inancını desteklemesinin yanında⁸ eserinin tutarlı ve özetli olmasından da kaynaklanmaktadır. Et-Taberi'nin (Ö: 310/923) hayli kabarıktır tefsiri yanında *Envar*'ın Fleischer baskısı sadece iki ciltten oluşmaktadır.

Bu üstünlükleri yanında Beyzavi'nin tefsirinin orijinalliği tartışılmaktadır. Onun tefsirinin daha önceki Carullah Zemahşeri'nin (Ö: 538/1144) *Keşşafı*,

¹ Bu çalışmada kullanılan nüsha H.O. Fleischer'inkidir. (Osnabruck: Biblio-Verlag, 1968), 2 cilt.

² Tercümesi yapılan makalenin basıldığı dergi: *Islamic Culture*, 71-1 (Ocak 1997), s. 1-14.

³ Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

⁴ Hayatı ve eserleri için bkz: Lutpi İbrahim, "Al-Baydavi's Life and Works," *Islamic Studies*, 18 (1979), s. 311-21.

⁵ XII. surenin tefsiri, Yusuf hikayesi tercemelerden ikisinde aynen alınmıştır. Bu tercemeler: Eric F.F. Bishop and Mohamed Kaddal, *The light of Inspiration and the Secrets of Interpretation' Being a Translation of the Chapter of Joseph (Yusuf Suresi) With the Commentary of Nasıruddin el-Baidawi* (Glasgow: Jackson, Son and Company, 1957) ve A.F.L. Beeston, *Baidawi's Commentary on Surah 12 of the Qur'an* (Oxford: Clarendon Press, 1963). III. sure üzerine olan yorum ise şu eserde terceme edilmiştir: D.S. Margoliouth, *Chrestomathia Baidawiana: The Commentary of el-Baidawi on Sura III* (London: Luzac and Co., 1894). Margoliouth'a göre S. de Sacy II. surenin tefsirini *Anthologie Grammaticale* adlı eserinde Fransızca'ya terceme etmiştir. Bkz: Margoliouth, *age*, s. v.

⁶ Bkz: Edwin E. Calverley, "Al-Baydavi's Matali Al-Enzar: A Systematic Theology of Islam," *Muslim World*, 53 (1963), s. 293.

⁷ Bkz: *el-Fihristu's-Şamil li't-Turasi'l-Arabi'l-İslami'l-Mahtut: Ulumu'l-Kur'an Mahtutatu't-Tefsir ve Ulumuh* (Amman: el-Mecmau'l-Meleki li Buhusu'l-Hadarati'l-İslamiyye, 1989), c. I, s. 320-343. Bu makalede kullanılan haşiyelerden birisi Kazeruni'ninkidir (Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1911-2), 5 cilt.

⁸ Bkz: Carra de Vaux, "Tafsir," *El*, vol. iv:1, s. 64; ve Beeston, *Baidawi's Commentary*, s. v.

Fahredden Razi'nin (Ö: 606/1209) *et-Tefsiru'l-Kebir* veya *Mefatihü'l-Gayb*'ı, ve er-Ragib el-İsfahani'nin (Ö: 502/1108) tefsirinden istifade ile yazıldığı söylenmektedir.⁹ Müslüman Türk bibliyografi yazarlarından Hacı Halife (Ö: 1068/1657), eseri *Keşfu'z-Zunun an Esami'l-Kütüb ve'l-Funun*'da şunları söylemektedir: "O [*Envar*]'da Arapça grameriyle ve maani ve beyan ile ilgili hususlarda *Keşşaf*'dan; hikmet ve kelam ile ilgili konularda *Tefsiru'l-Kebir*'den; etimoloji, gizli hakikatler ve mecazlar konusunda ise Ragib'in tefsirinden özetlemeler yapmıştır."¹⁰ Hacı Halife buna ek olarak söylemektedir ki Beyzavi bunlar yanında [ayeti anlamada] şüphe ve yanlış yoruma mahal bırakmamak için kendi akli buluşlarını, hikmetli sözlerini ve kabule şayan tekliflerini eserine eklemiştir."¹¹

Bu üç eserden yararlanmasına karşılık *Envar*, J. Robson'a göre, "Zemahşeri'nin *Keşşaf*'ının büyük oranda özetlenmiş ve düzeltilmeler yapılmış bir baskısı gibidir."¹² Beyzavi genellikle selefi inancı temsil gayesiyle Zemahşeri'nin rasyonalist Mutezili görüşlerini yansıtan ifadeleri eserine almamıştır.¹³ Bu titizliğine rağmen Zemahşeri'nin bazı ifadeleri dikkatten kaçmış ve eserde bırakılmıştır.¹⁴ *Envar*'ın yaygın kabulünü yorumlarken Carl Brockelmann demektedir ki Beyzavi'nin tefsiri pekçok Sünni tarafından "Kutsal Kitap" olarak addedilmiştir. Bu meyanda Brockelmann şunları yazmaktadır: "Bu şahıs Sünniler tarafından çok

⁹ Bu konudaki örnekler için bkz: Muhammed Huseyin ez-Zehebi, *et-Tefsir ve'l-Müfessirin* (Kahire: Daru'l-Kütübü'l-Hadise, 1960-1), s. 297-302; Margoliouth, *Chrestomathia*, s. VII; C. Brockelmann, "Al-Baidawi," *Shorter Encyclopaedia of Islam (SEI)*, s. 58; J. Robson, "Al-Baydawi," *EF*², c. I, s. 1129; Andrew Rippin, "Al-Baydawi," *Encyclopedia of Religion (ER)*, c. 2, s. 85-6; ve "Tafsir," maddesi, *ER*, c. 14, s. 240; ve Helmut Gatje'nin *The Qur'an and Its Exegesis*'e yazdığı "Introduction", bu eser Alford T. Welch tarafından terceme ve edisyon edilmiştir. (London: Routledge and Kegan Paul, 1976), s. 37.

¹⁰ Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunun an Esami'l-Kütüb ve'l-Funun*, G. Flugel edisyonunu yapmıştır (New York: Johnson Reprint, 1964), c. I, s. 471. Krş. Jane I. Smith, *An Historical and Semantic Study of the Term 'Islam' As Seen in a Sequence of Qur'an Commentaries* (Missoula: University of Montana, 1975), s. 121. Hacı Halife Ragıp el-İsfahani'nin tefsirini zikretmez. Gerçekten de bu müfessir Kur'an'la ilişkili birkaç eser yazmıştır. Mesela *Jamiu't-Tefasir*, *Durretu't-Te'vil fi Müteşabihi't-Tenzil*, *Risale fi Tafsir*, ve *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*. Ben bu eserleri ele geçiremedim. Bkz. *el-Fihristü'l-Şamil*, c. I, s. 125-6; ve E.K. Rowson "al-Ragıp al-İsfahani," *EF*², c. VIII, s. 389-90.

¹¹ *age*.

¹² Fobson, "al-Baydawi," s. 1129. Muhammed b. Ali e.-Davudi, Beyzavi'nin eserlerini sıralarken *Envaru't-Tenzil* yerine *Muhtasarü'l-Keşşaf* ismini zikreder. Bkz. Davudi, *Tabakatü'l-Mufessirin* (Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 1972), c. I, s. 242. Yine bkz. Mani Abdulhalim Mahmud, *Menahicü'l-Mufessirin* (Beirut: Daru'l-Kitabi'l-Lübnani, 1978), s. 242.

¹³ Beyzavi ve Zemahşeri'nin kelami anlayışlarını mukayese için Lupti İbrahim şu makaleleri yazmıştır: "The Concept of Divine Justice According to al-Zamakhshari and al-Baydawi," *Hamdard Islamicus*, 3 (1980) s. 3-17; "The Relation of Reason and Revelation in the Theology of al-Zamakhshari and al-Baydawi," *Islamic Culture*, 54 (1980), s. 63-74; "The Concept of *Ihbat* and *Takfir* According to az-Zamakhshari and al-Baydawi," *Die Welt des Orient*, 11 (1980), s. 117-21; ve "The Questions of the Superiority of Angels and Prophets between az-Zamakhshari and al-Baydawi," *Arabica*, 28 (1981), s. 65-75.

¹⁴ Buna bir örnek için bkz: Rippin, al-Bayd v , s. 86.

üstün ve nerede ise kutsal addedilmiştir. Zira o aslında çok geniş olan bir konuyu oldukça özetli bir şekilde ifade edebilmiştir.”¹⁵

Beyzavi'nin tefsiri hakkında bilim adamlarının tenkitleri bunlardır. Ancak, gerçekten Beyzavi'nin metodu önceki müfessirlerin eserlerini özetleyerek onları kendi tefsiri içerisine sokmaktan mı ibarettir? Eğer öyle ise, bunu yaparken gerekçeleri nelerdir? Diğer bir ifade ile, bu gerçekten onun hermenotiği midir? Bu makalenin alakadar olmak istediği problem budur. Bu makale onun hermenotiğinin temel prensip ve teorilerini ele alacaktır. Daha ilerisi, meseleyi sadece teorik bazda ele almamak için Beyzavi'nin XXX. sure tefsirindeki hermenotiğinde kullandığı usulleri inceleyecektir.

Herşeyden önce, “hermenotik” teriminin bu makalede kullanılan anlamı verilecektir. Zira bilim adamları bundan değişik anlamlar çıkaragelmişlerdir. İngilizce bir kelime olan ‘hermeneutics’ aslı itibarı ile Yunanca bir mastar olan *hermeneuein*’den gelmekte olup anlamı ‘izah etmek,’ ‘tercüme etmek,’ ve ‘ifade etmek’ tir.¹⁶ Bu kelimenin Yunan mitolojisindeki tanrıların elçisi olan Hermes’e de işaret ettiği söylenmektedir. Hermes’in vazifesi tanrıların buyruklarını insanlara izah etmek idi. Böylece Hermes insan ve tanrı olguları arasındaki boşluğu doldurmuştur.¹⁷ Böylece mitoloji bize gösteriyor ki *hermenotik problem* geçmiş bir olay veya metnin insanlığın bugünkü şartlarında nasıl terceme veya izah edilmesi gerektiği ile alakalıdır. Kur’an’da da 17. İsra 44’de hermenotiğin bu anlamı ifade edilmektedir.

Ve Biz sana *Zikr*’i vahyettik ki insanlığa neyin indirilegeldiğini sen izah edesin.

Hernekadar *hermeneutics* ve *exegesis* kavramları arasında etimolojik açıdan bir ayrıcalık yoksa da tarihi açıdan bakıldığında bu kavramlar dini sahada farklı anlam ifade etmişlerdir. *Exegesis* tefsirin uygulaması için kullanılırken *hermeneutics* ise bu uygulamanın maksat ve ölçüsünü ifade anlamına alınmıştır. Diğer bir ifade ile *hermeneutics* tefsirin teorisi demektir.¹⁸ Bu makalede de kelimenin bu anlamı kullanılacaktır.

Hermenotik bilimcileri ifade ederler ki, bir yorumcu bir metni veya bir sanat eserini anlama yada yorumlama konusunda bir *tabula rasa* değildir. Daha önceki anlayış ve kanaatlerini o kişi metne getirmektedir. Bir Alman filozof olan Rudolf

¹⁵ Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur* (Leiden: E.J. Brill, 1943) vol. i, s. 530. Bunu daha önce zikredilen “al-Baidawi,” s. 58 maddesi ile mukayese ediniz.

¹⁶ Jane Dammen McAuliffe, “Quranic Hermeneutics: The Views of al-Tabari and Ibn Kathir,” *Approaches to the History of the Interpretation of the Qur’an*, edisyonu Andrew Rippin tarafından yapılmıştır (Oxford: Clarendon Press, 1988), s. 46. Krş. E.A. Andrews, *A Latin Dictionary: Founded on Andrew’s Edition of Freund’s Latin Dictionary*, edisyonu Charlton T. Lewis and Charles Short tarafından yapılmıştır (Oxford: Clarendon Press, 1980), s. 849.

¹⁷ Warner G. Jeanrond, *Theological Hermeneutics: Development and Significance* (New York: Crossroad, 1991), s. 1.

¹⁸ Muhammed Ata es-Sid, “the Hermeneutical Problem of the Qur’an in Islamic History,” basılmamış Doktora tezi, Temple Üniversitesi, 1975, s. 8-9. Yine bkz. McAuliffe, “Quranic Hermeneutics,” s. 47; ve Jeanrond, *Theological*, s. 1.

Bultmann (1884-1976) "Önyargısız Tefsir Mümkün müdür?" isimli yazısında ifade eder ki önyargısız bir tefsir sözkonusu olamaz.¹⁹ Yorumcu ile metnin konusu arasında bir "canlı ilişki" bulunmalıdır. Bir şahıs ölçü ve işaretleri bilmeden matematik konularını anlayamayacağı gibi, bir metni nasıl okuyacağını bilemeyen bir kişi de onun anlamını kavrayamaz. Bu önyargı ve ön-anlayış olgusu "hermenotik daire-si"nin bir boyutu olarak kabul edilmiştir.²⁰ Bir Kur'an yorumcusunun ön-anlayışı demek kendisinin Arapça dilini, şiiri, "Kur'an metni içerisindeki ilişki ve konteksti"²¹ ve Kur'an ve diğer metinler arasındaki ilişkileri bilmesi anlamına gelebilir. Buna dayanarak Norman Calder şunları söylemektedir: "Bir müfessiri diğerinden ayıran özellikler onların Kur'an metninin hangi anlamlara geldiğine dair ulaştıkları sonuçlardan daha ziyade müfessirlerin bir takım teknikleri geliştirip sunmalarında daha iyi gözüktür. Bu teknikler kendilerinin bir metin bilgisine sahip olduklarını ve o konudaki maharetlerini belirler."²²

Beyzavi'nin hermenotik ve metod konularında özellikle bir bilgi sahibi olduğu tefsirinin giriş bölümünden açıkça anlaşılır. Önsözde bu tefsiri niçin yazdığı ve niçin bu başlığı seçtiğini ifade etmesi yanında tefsiri boyunca takip edeceği bir metod veya şablonu da ortaya koymaktadır.

Beyzavi *Envar*'ı yazmasına sevkeden iki sebep bildirmektedir. Birinci sebep olarak şunları söylemektedir:

O halde, hakikaten ilimlerin miktarca en büyüğü, şerefce ve değerce en yücesi tefsir ilmidir. Bu ilim dini ilimlerin reisi ve başı ve şeri kuralların kaynağı ve temelidir. Bir kişinin usul ve furu' dahil tüm dini ilimlerde iyi bilgisi olmadıkça ve Arapça dilinin sanat ve edebiyat yönlerine vakıf olmadıkça bu sahaya girmesi uygundur.²³

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Beyzavi tefsir sahasında bir eser yazmak istemiştir çünkü bu ilim tüm dini ilimler içerisinde en üstün seviyeye sahiptir.²⁴ Kendisi pekçok branşta kitaplar yazmıştır.²⁵ Bunlar kelim, Arapça kaideleri, fıkıh usulü, fıkıh, mantık ve metafizik olup nihayet belki de en önemli bir başarısı olarak

¹⁹ *Existence and Faith: Shorter Writings of Rudolf Bultmann*, Schubert M. Ogden tarafından seçilmiş, tercemesi yapılmış ve bir giriş eklenmiştir, (Cleveland: The World Publishing Company, 1966), s. 290 (İtalik yazılar orjinalde aynıdır).

²⁰ Bkz. Jeanrond, *Theological*, s. 5-6. İkinci boyut şudur ki birşeyin tamamını anlayabilmek için bir kişi o şeyin tüm parçalarını anlamalıdır; parçaları anlamak için ise genel çatıyı anlamalıdır.

²¹ Bkz. M.A.S. Abdel Halim, *Context and Internal Relationship: Keys to Quranic Exegesis*, "Approaches to the Qur'an, edisyonu G.R. Gawting ve Abdulkadir Şerif tarafından yapılmıştır (Londra ve New York: Routledge, 1993), s. 71-98.

²² Norman Calder, "Tafsir from Tabari to Ibn Kathir: Problems in the Description of a Genre, Illustrated with Reference to the Story of Abraham," *Approaches to the Qur'an*, s. 106.

²³ Beyzavi, *Envar*, s. 2, 12-15. satırlar.

²⁴ *Envar*'ın kenarında Kazeruni şunu kaydeder ki Beyzavi'nin diğer bir kitabı olan *Tevali*'de yazar Kelam ilminin tüm dini ilimler içerisinde en üstün dereceye sahip olduğundan bahseder. Bkz. Kazeruni, *Haşiye*, c. I, s. 5, st. 26. *Tevali* Beyzavi'nin tefsirinden daha önce yazıldığına göre *Envar*'daki ifade bu konuda yazarın son kanaati olarak kabul edilmelidir.

²⁵ Onun bibliyografisi için bkz: İbrahim, "al-Baydawi," s: 316-8; Brockelman, *Geschichte*, s. 530-4.

bu listeye tefsiri de eklemek istemiştir. İbn Aşur'a göre Beyzavi *Envar*'ı ömrünün son günlerinde yani yedinci hicri yüzyılın ikinci yarısında Tebriz'de yazmıştır.²⁶

Kendisinin bu eseri yazma sebebi yanında Beyzavi ayrıca bir müfessir olmak isteyen kişinin yerine getirmesi gereken şartları da zikretmektedir. Bu şartlar, hermenotik anlamda, Kur'an'a bir yorum getirmeden önce gereken bilgilerdir. Beyzavi'ye göre Kur'an'ı doğruca anlayabilmek için bir şahsın şu üç temel sahada yetişmiş olması gerekir: Dini ilimler, Arapça dili ve edebi sanatlar.

İkinci bir sebep olarak -ki bu aynı zamanda yazarın tefsir metodunu da belirlemektedir- Beyzavi şunları söylemektedir²⁷:

Uzun süredir bu sahada bir kitap yazmak istedim. Bu kitap büyük sahabilerden, tabiinden ve diğer selef-i salihinden öğrendiğim bence en doğru bilgileri içermelidir. Aynı zamanda bu kitap benim ve benden önceki kişilerin geçmiş nesilden ve örnek alimlerden elde ettiğimiz en güzel nakilleri ihtiva etmelidir. Bu eser bir de sekiz meşhur imamın okuyuşlarını da kapsamalıdır. Ancak benim yapmaktan aciz kaldığım ve bu vazifeyi gerçekleştiremediğim yerler olabilir.²⁸

Böylece, şu açığa çıkmış oluyor ki Beyzavi gençlik çağlarında yukarıda özellikleri sayılan bir tefsir yazmayı arzu etmiştir. Ancak bunu yazmaya yeterli bilgi ve beceriye sahip olmadığı düşüncesiyle bu yazma işini nice yıllar tehir etmiştir. Yukarıdaki ifade onun tefsir metodunu içermektedir ve bu açıdan, kitabının başlığını da zikrettiği önsözünün son cümlesini burada nakletmek yerinde olacaktır. Sonraki alimlerden bazıları onun tefsirine kasıtlı veya kasıtsız olarak *Muhtasarü'l-Keşşaf* ismini vermelerinden dolayı bu hususu burada belirtmek yerinde olacaktır. O demektedir ki:

Bir istihareden sonra nihayet zihnimde kararlaştırdığım şeyi gerçekleştirmek mümkün olmuştur. Bu da kastettiğim şeye başlamak ve sonuna ulaşmaktır. Bitirince ise ona *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil* ismini verdim.²⁹

Beyzavi'nin *Envar*'ı incelenirse görülür ki onun tefsiri içeriğini pekçok konuda daha önceki tefsirlere borçludur. Önsözde kendisinin de belirttiği gibi onun kullandığı tefsirler iki çeşittir: Sahabe, Tabiin ve Selefü's-Salih'in inkiler³⁰ ve kendisinden önceki alimler.

²⁶ Bkz: İbn Aşur, *et-Tefsir ve Ricaluh* (Tunus: Daru'l-Kütübü's-Şarkıyye, 1966), s. 97.

²⁷ Beyzavi, *Enwar*, s. 2, 15-19. satırlar.

²⁸ Robson'un "al-Baydawi," s. 1129'daki tercemesi ile karşılaştırınız.

²⁹ Beyzavi, *Enwar*, s. 2, 20-21. satırlar.

³⁰ Bu tefsirler Jane Dammen McAuliffe tarafından 'Kur'an Tefsirinin Oluşma Dönemi' kategorisi içerisinde zikredilmektedir. Bu dönem Hz. Peygamber döneminden başlar Taberi'nin tefsirinin de ortaya çıktığı onuncu yüzyılın başlarına kadar uzanır. Bkz. McAuliffe, *Qur'anic Chistians: An Analysis of Classical and Modern Exegesis* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), s. 13. Bu dönemdeki müfessirlerin isimleri için bkz. Sututi, *al-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an* (Kahire: Mektebetü Dari't-Turas, 1985), c. IV, s. 240-2.

1. Oluşma Dönemi Tefsirleri

Beyzavi'nin tefsiri üzerine Winand Fell tarafından hazırlanan *index*'e baktığımızda³¹ İslamın ilk iki asrı müfessirlerinden pekçoklarının isimlerini görürüz. Hz. Peygamber'in sahabeleri arasında İbn Abbas en önemli ve en çok başvurulanıdır.³² Daha sonra ise İbn Mesud gelir ve bu tefsirde 14 yerde ondan nakil yapılmaktadır. Ayrıca Übey b. Ka'b'dan 4, Abdullah b. Zübeyr'den 4, Ebu Musa'l-Eş'ari'den 2 ve Zeyd b. Sabit'ten 1 nakle rastlamaktayız. Tabiin içerisinde ise Mücahid'e 3, Dahhak'a 3, Katade'ye 3, İkrime'ye 2 ve Ebu'l-Aliye'ye 2 kez başvurmuştur.³³ Bu müfessirler Kur'an'ın anlaşılmasında klasik ve modern yorumcuların baş vurdukları güvenilen en önemli kişilerdir. Bununla beraber bu müfessirlerden nakilde bulunurken Beyzavi isnad zincirini Taberi'nin ansiklopedik tefsirinde görüldüğü tarzda zikretmemiştir.

2. Klasik Müfessirlerin Tefsirleri

Şunu ifade etmek gerekir ki Fell'in *index*'inden anladığımız kadarıyla Beyzavi'nin kendisinden önce geçen Taberi, Zemaşeri, Razi ve Ragıb el-İsfehani gibi müfessirlerin tefsirlerinden aldığı nakillerde onların isimlerini zikretmemesi onun kopyacı olup olmadığı şüphesini doğurmaktadır.³⁴ Daha ileride de görüleceği üzere Beyzavi daha önceki alimleri örnek almasına rağmen onların isimlerini zikretmemiştir.³⁵ Kendisi Ebu'l-Hasan el-Eş'ari (2), Cubbai (1), Berahime (1), Havaric (5), Mücebbire (1), Mücessime (1), Muattile (2) ve Mu'tezile (33 kez) gibi şahıs veya gruplardan bahsetse de bunlar açıkçası kelami bağlamda zikredilmişlerdir.

Jane Smith Beyzavi'nin bu kopyacılığına bir gerekçe olarak ilmi sistemin iyi kurulmuş olduğu Hicri 7. yüzyıldaki uygulamayı belirterek diyor ki o devirde bir yazarın kabul görmüş materyali eserine sokması hatta kelimesi kelimesine aynen alması genelde uygulanmakta idi.³⁶ Ama yine de kendisinin, görüş sahibiyle aynı fikirde olsa da olmasa da kaynağını zikretmesi gerekli idi. Kazeruni haşiyesinde Beyzavi'nin *Keşşaf*'a çok şey borçlu olduğundan bahsetmektedir.³⁷

³¹ Bkz. Winand Fell, *Indices and Beidhawii Commentarium in Coranum* (Osnabruck: Biblio-Verlag, 1968), s. 1-17. (*Envar*'ın Fleischer baskısının arkasında bulunuyor, c. II).

³² *Index*, s. 49.

³³ Bkz: *Index*, özellikle 41-55. sayfeler.

³⁴ Her ne kadar bu term ahlaki olmayan anlamını taşırsa da bizim buradaki maksadımız kaynağını zikretmeden başkalarından nakilde bulunan bir bilgiyi ifade etmektir.

³⁵ Krş. Razi tefsirinde Zemaşeri, Taberi, Abdulcabbar, vs.'yi zikretmektedir. Razi'nin kaynakları konusunda bkz. J. Jomier, "The Qur'anic Commentary of Imam Fakhr al-Din al-Razi: Its Sources and Its Originality," *International Congress for the Study of the Qur'an* (Canberra: Australian National University, 8-13 Mayıs 1980), Seri 1, s. 93-111.

³⁶ Smith, *Historical and Semantic Study*, s. 122.

³⁷ Örnek olarak Kahire baskısının 144 ve 147. sayfelerine bakınız.

Müfessir *Envar*'da önceki tefsirlerden alıntılar yapması yanında kıraat konularını ile de ilgilenmiştir. Bu anlamda Beyzavi 7 meşhur kurraya ek olarak³⁸ sekizinci bir şahsı Ya'kub el-Hadrami'yi de zikretmektedir. Ya'kub'u niye kullandığı açık değildir ancak bu uygulama onu önceki müfessirlerden ayırmıştır. O farklı okuyuşlara özel bir önem verir. XXX. Surede -ki bu sure ileride tekrar ele alınacaktır- müfessir Ya'kub'un ismini üç kere zikretmektedir.³⁹ 104. sahifenin 6. satırında ise o, 8 kurraya ek olarak başka iki kurrayı da zikreder: Ebu Bekir ve Ravh.

Yazarın diğer hermenotik metodları söz konusu olunca, Beyzavi bazan Abdu'l-Halim'in terimi ile Kur'an'ın "içsel ilişkisi" fikrini kullanmıştır. Bunun meşhur ifadesi "Kur'an'ın bir kısmını diğer kısmı tefsir eder" cümlesidir. XXX. Sure 56. ayette bu metodun bir uygulamasını görmekteyiz. Kur'an'ın ifadesi burada *lakad labistum fi kitabillah* olup Beyzavi'nin buna yorumu şöyledir: [Senin geleceğin] O'nun bilgisi ve kaderinde, ya da sana takdir ettiği şeyde ve levh-i mahfuzdadır."⁴⁰ Bu izahın akabinde *ve min veraihim berzahun* (XXIII:100) ayetini zikrederek aynı anlamda diğer bir ayetin varlığını ifade etmiştir. Kur'an'ın bir ayetini başka bir ayetle yorumlama metodu *Envar*'ın değişik yerlerinde de gözükmektedir.

Bununla beraber Beyzavi'nin tefsirinde hadisin rolü *metin içi tefsire* göre daha belirgindir.⁴¹ Yukarıda belirtilen surede Beyzavi en az beş tane tefsire yönelik rivayetleri zikretmektedir. İlk olarak tarihi konumu belirten bir hadisle yani surenin vahy ediliş sebebini zikretmekle başlar. Daha sonra o sözkonusu ayetin anlamını izah sadedinde üç hadis daha nakleder. 46. ayette Kur'an'ın bahsettiği Allah'ın mü'minlere yardımını konusunu yorumlarken bir örnek vermek için Beyzavi bir hadisi zikreder. O hadise göre Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Kardeşinin ırzını müdafaa eden bir müslümandan Allah Cehennem ateşini uzak tutar."⁴² Son olarak, Zemahşeri gibi Beyzavi de her surenin sonunda az önce yorumladığı surenin üstünlüklerini ifade eden, bir hadise müracaat eder.⁴³ Ancak ne yazık ki bu son kategoriye giren hadisler pekçok ilim adamı tarafından uydurma olarak nitelenmiş-

³⁸ Bu yedi kurra ve onların rivayetleri için bkz. Ebu Osman b. Said ed-Dani (ö. 444/1053), *Kitabu't-Teyisir fi'l-Kıraati's-Seb*, Otto Pretzi edisyonunu yapmıştır (İstanbul: Matbaatu'd-Devle, 1930), s. 4-10.

³⁹ Bkz. Fleischer baskısı, s. 108, 5. ve 21. satırlar ve s. 111, 14. satır. Şu ilginçtir ki Fell *qurra* isimlerini bir kere zikrettiği Ibn Kesir dışında *Index*'e dahil etmez.

⁴⁰ Bu tefsir de Keşşaf'ın hemen hemen aynısıdır. Sadece Beyzavi Kur'an ayetine müracaat eder. Bkz. *Keşşaf an Hakaiki Gavamidi't-Tenzil ve Uyunu'l-Akavil fi Vücuhi't-Te'vil* (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, ts), c. 3, s. 487.

⁴¹ R. Marston Speight hadislerin tefsirdeki fonksiyonlarından bazılarını zikretmiştir. Bkz. "The Function of Hadith As Commentary on the Qur'an As Seen in the Six Authoritative Collections," *Approaches to the History of the Interpretation of the Qur'an*, s. 63-81.

⁴² Beyzavi, *Enwar*, s. 109, 14-15. satırlar.

⁴³ Bkz. Beyzavi, *Enwar*, s. 111. Krş. Zemahşeri, *el-Keşşaf*, c. 3, s. 489. Abdurrahim b. Ömer el-Kirmani (ö. 505/1111) tefsirin sonunda hadis zikretmesinin sebebini Zemahşeri'ye sorunca şöyle söylemiştir: "çünkü hadisler surelerin sıfatlarıdır. Sıfatlar öncelikle tarif edilen mevsufu ile bulunmalıdır." Bkz. Suyuti, *İtkan*, c. 4, s. 199.

lerdir.⁴⁴ Beyzavi bu uydurma hadisleri niçin verdiğine dair bir sebep bildirmez. Ancak *el-İtkan*'ın ifadesine göre bu hadislerin birçok müfessir tarafından zikredilme sebebi, insanları Kur'an okumaya daha fazla teşvik etmek içindir.⁴⁵

Bu zikredilen hermenotiksel esaslardan ayrı olarak *Envar*'ın en açık ve belirgin özelliği onun gramer konularına yoğun ilgi göstermesidir. Arapça gramerinin kuralları olmaksızın *Envar*, diğer klasik tefsirlerde olduğu gibi, hemen hemen anlaşılabilir niteliktedir. Beyzavi pek yaygın olmayan incelikleri haiz olan kelime ve ifadeleri açıklamaya gayret eder. O bir ayet içerisindeki gramer ilişkilerini açıklar ve klasik Arapça gramerine uymayan nahiv ve kelime sıralanışlarını tartışır. Bu açıdan yazarın Sibeveyh, Halil, Müberred, Sa'leb ve diğer meşhur nahivciler gibi Arapça dilcilerinin eserlerine nüfuz etmiş olduğu görülmektedir. Sarf ve nahiv konularına ek olarak Beyzavi Kur'an'ın anlaşılmasında İslam öncesi edebiyatının ve özellikle şiirin kullanılması gerektiği görüşündedir. Mesela 23. ayette şiir ve meseli *an mukadder* ifadesinin açıklanmasında kullanmıştır.⁴⁶

Beyzavi'nin tefsirinde bulunan diğer bir hermenotiksel temel ise kendi kelami ve hukuki felsefesidir. Bir Eş'ari ve Şafii olarak yazar tefsirini bu inanışın boyasıyla boyamıştır. Mesela önsözündeki başlangıç cümlesi "Kur'an'ı indiren Allah'a hamd olsun"⁴⁷ ile başlar ve bu Zemahşeri'nin savunduğu "Kur'an'ın mahluk olduğu" görüşüne bir cevap niteliği taşır.⁴⁸ Aynı zamanda müfessir tefsirinin girişinde icazu'l-Kur'an fikrini zikreder ki bu da Eş'ari'lerin malum görüşünü desteklemektedir.⁴⁹ Bu örnekler onun felsefesinin Kur'an'ı yorumlarken tesirli olduğunu göstermeye kafidir.

Sonuç olarak, alimler tarafından *Envar*'a karşı yapılan tenkitler bir tarafa bırakılırsa, Beyzavi daha eserinin başında ne yaptığının farkında idi. O noktada kendisi tefsirinin sonuna kadar takip edeceği bir hermenotiksel metodu ortaya koymuştur. Kendi önfikir ve ön-bilgilerini Kur'an'ı açıklamasını desteklemek amacıyla zikretmiştir. Arapça gramer, şiir, Hz. Peygamber'in hadisleri, kelimeler, hukuk ve daha önceki müfessirlerin fikirleri ön-anlayış kategorisine dahildir. Onun tefsirinde görülen temel problem, daha önceki müfessirlerin görüşlerini alıp fikirlerin kaynaklarını zikretmemesindedir.

⁴⁴ Bkz. İbn Aşur, *et-Tefsir*, s. 107; Mahmud Basyuni Fuda, *Neş'etu't-Tefsir ve Menahicuh fi Dav'i'l-Mezahibi'l-İslamiyye* (Kahire: Matbaatu'l-Emane, 1986), s. 215. Hacı Halife'nin bu hadisler hakkındaki görüşleri ile krş. *Keşfu'z-Zunun*, s. 473.

⁴⁵ Bkz: Suyuti, *el-İtkan*, c. 4, s. 115-6.

⁴⁶ Beyzavi'nin zikrettiği şiir Taberi'nin aynı ayeti tefsir ederken kullandığı şiirle aynıdır. Bkz: Taberi, *Camiu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an* (Beyrut: Daru'l-Marife, 1986-7), c. 23, s. 22.

⁴⁷ Beyzavi, *Envar*, s. 2, 1. satır.

⁴⁸ *Qur'an'ı yaratan Allah'a hamd olsun*. Bu ifade Zemahşeri tarafından "Kur'an'ı birleştirilmiş ve düzenlenmiş bir kelimeler olarak indiren Allah'a hamd olsun" ifadesi yerine kullanılmıştır. Bkz. Zemahşeri, *Keşşaf*, c. I, s. 2. Yine bkz. Kazeruni, *Haşiye*, c. I, s. 2.

⁴⁹ Beyzavi, *Envar*, s. 2, 1-3. satırlar. İcaz konusunda özetli bir tartışma için bkz: Issa J. Boullata, "the Rhetorical Interpretation of the Qur'an: I'caz and Related Topics," *Approaches to the History of the Interpretation of the Qur'an* içerisinde, s. 139-157.